

Bogense, Assens, Fåborg og Kerteminde august 1943

Fire studier i det fynske oprørs historie

Af Hans Kirchhoff

Da store dele af befolkningen i august 1943 rejste sig i protest mod regeringens forhandlingspolitik og gennem strejker og demonstrationer søgte at presse kravet om „norske tilstande“ igennem, blev Fyn ved siden af Vendsyssel oprørets vigtigste center.¹⁾ Urolighederne begyndte parallellt løbende i Odense og Svendborg, men det var i den fynske hovedstad, at revolten først slog ud den 18. august, og det var her, det afgørende slag kom til at stå. Igennem seks dage kæmpede odenseanerne mod tyskerne og mod de danske myndigheder med en vildskab og en aggressivitet, som det er sjældent at finde i det på revolutioner og folkelige oprør så fattige Danmark, og selv om det nok til slut lykkedes for regeringen i samarbejde med fagbevægelsen at nedkæmpe opstanden den 23. august, var der dog tale om en pyrrhusejr, som afgørende banede vejen for kursændringen den 29. august.²⁾

I en afhandling om „Oprøret i Svendborg august 1943“ i „Fynske Årbøger“ 1969 har jeg fyldigt gjort rede for strejkebevægelsens forudsætninger, samtidig med at jeg har forsøgt at tegne et billede af konfliktens mønstre og dens forskellige magtgrupperinger. Dette skal ikke gøres om igen, men det kan formodentlig være nyttigt at introducere denne afhandlings fire små case-studies i det fynske oprørs historie med et kort kronologisk rids over udviklingens gang på øen i den sidste uge af august. Således strejkede odenseanerne endnu, da Nyborg og Middelfart sluttede op henholdsvis den 20. og 21. august; men ingen af de to nye strejker overlevede afblæsningen i Odense den 23. Imidlertid bragte weekenden ny fart

i strejkebølgen, der nu rullede kystbyerne rundt og også sendte sine udløbere til Vestsjælland og Østjylland. Den 23. begyndte strejkerne i Fåborg, Bogense og Kerteminde, men kun bogenserne holdt stand længere end een arbejdsdag, nemlig helt til den 26. august. Den 24. nedlagde man arbejdet i Assens og Svendborg, og samme dag kom også Korsør og Fredericia med; svendborgenserne blæste først af lørdag den 28., i Fredericia begyndte arbejdet igen den 26., mens man i Assens og Korsør kun strejkede en enkelt dag.

Det er klart, at kystbystrejkerne ikke væltede regeringen i København, og at de – måske med undtagelse af de militære brohoveder Middelfart og Nyborg – heller ikke nåede at blive til virkelige problemer i hovedkvarteret eller på Dagmarhus, hvor interessen fra begyndelsen af ugen helt samlede sig om oprøret i Ålborg. Der var i højden tale om irritationsmomenter. Imidlertid fik de betydning som udtryk for augustrevoltens bredde og for den kraft, hvormed vide kredse i befolkningen nu gjorde op med den første politik. Samtidig interesserer kriseforløbene historikeren i dag, fordi de udgør en integrerende del af oprøret på landsplan, som i sagens natur kun kan udforskes lokalt. Det kan naturligvis diskuteres, hvor kraftige paralleller der tør drages mellem revolten i en storby som Odense og lilleputopstanden i en købstadsflække som Assens. De fire case-studies vil imidlertid vise, at hovedtendenserne i konfliktmønstrene var ens, selv om krisernes omfang og intensitet naturligvis varierede: Det var arbejderne, der bar demonstrationerne frem med større eller mindre følgeskab af byernes borgere, og det skete i kamp mod øvrigheden, kommunalpolitikere og organisationerne, der søgte at bremse fremstødet, fordi det ikke blot var udtryk for en trussel mod ro- og orden-politikken og den politiske status quo, men også var et angreb mod deres egen status og positioner.

Hertil har det naturligvis især været fascinerende at studere den dybtgående politiske kriser opståen i små og stabile bysam-

fund som Bogense, Fåborg, Kerteminde og Assens. Det er da også dette perspektiv – og ikke nogen kausal sammenhæng – som i første række kan begrunde, at jeg i det følgende har behandlet disse fire bystrejker under eet.

Den fynske besættelseshverdag sommeren 1943

Når de fire mindste fynske købstæder blev revet med af strejkebølgen, skyldtes det naturligvis først og fremmest deres nære beliggenhed i forhold til urocentret Odense, og det turde ikke være for dristigt at fastslå, at hvis byerne havde ligget mere isoleret, var de gået umærket gennem augustkrisen.

Bogense, Kerteminde, Fåborg og Assens var typiske småbyer med stort set samme sociale og erhvervsmæssige struktur, og folketallet varierede kun lidt fra Bogenses ca. 3000 til Assens ca. 4600 beboere; det samme gjaldt antallet af håndværks- og industrivirksomheder, den samlede maskinkraft og det samlede antal industriarbejdere. I alle fire byer domineredes industrien af et par enkelte mellemstore virksomheder: i Bogense var det garveriet og maskinfabrikken, i Kerteminde jernstøberiet og savværket, i Fåborg tapetfabrikken og jernstøberiet og i Assens sukkerfabrikken og slagterierne. Byerne var uden større sociale spændinger, arbejdskampene få,³⁾ fordelingen mellem socialdemokratiske og borgerlige stemmer nogenlunde ligelig, og kommunisterne spillede en underordnet rolle. Ved rigsdagsvalget i 1939 fik D. K. P. således kun 56 stemmer i i Bogense-kredsen, 91 i Kerteminde-kredsen, 94 i Fåborg-Ærøskøbing og 67 i Assens-kredsen.⁴⁾ I Bogense var partiafdelingen blevet opløst allerede før krigen; Holger Viveke, lederen af det illegale partiapparat på Fyn og i Sønderjylland, besøgte ikke byen før efter 29. august 1943,⁵⁾ og da kommunisterne i 1944 skulle vælge en repræsentant til lokalkomiteen, kunne de ikke finde andre end en venstreorienteret socialdemokrat.⁶⁾ I Kerteminde havde man kun en

enkelt kontaktmand, og en egentlig gruppe blev først dannet efter 29. august.⁷⁾ Assens nåede Viveke aldrig at besøge, før han i sommeren 1944 blev forflyttet til Ålborg,⁸⁾ og kontakten fra Odense var en fisker i Brunshuse mere end 10 km fra byen.⁹⁾ Derimod fandtes der i Fåborg en gruppe på omkring 8 mand,¹⁰⁾ og det er da også det eneste sted, hvor en kommunistisk forbindelseslinie til Odense kan konstateres under strejken.¹¹⁾ Ikke underligt, om den kommunistiske modstandsaktivitet først og fremmest blev enkelt-personers værk og sjældent nåede udover den faglige sektor.¹²⁾

Alle fire byer lå i verdenskrigens sidekulisser. I Fåborg fandtes en havnevagt på et par tyske marinesoldater, og på „Færggården“ lo-gerede 9–10 mand, der betjente en lyttepost i Svanninge bakker, men en egentlig garnison kom først til byen efter 29.8.¹³⁾ I Kerteminde fandtes ingen tyskere før undtagelsestilstanden, men der lå et detachment på Hindsholm; dog forhindrede afstanden soldaterne i at sætte deres præg på byens krigshverdag i nævneværdigt omfang.¹⁴⁾ Assens blev med store mellemrum anløbet af tyske krigsfartøjer – således også i august – og marinernes landlov kunne naturligvis ikke undgå at skabe skærmydsler, men foruroligende var episoderne ikke.¹⁵⁾ Til daglig fandtes et par mand som havnevagt, og en lyttepost på en halv snes soldater var indkvarteret på et af byens hoteller, men først efter 29.8. kom tyskere i større mængde til byen. Derimod lå der både her, i Fåborg og i Kerteminde danske soldater efter Jyllands rømning i november 1942, og de kunne med deres kampgejst og militante tyskerhad ikke undgå at præge stemningen blandt borgerne. I Fåborg drejede det sig om 2. regiment, i Kerteminde om 7. og i Assens om Fodfolkspionerkommandoen. Bogense havde en indkvartering på en halv snes ældre tyske soldater, der betjente en lyttepost på rådhuset, og de gav ikke anledning til en større radikaliserings af atmosfæren. Heller ikke soldaterne fra den anden og større lyttepost i Skovby ca. 6 km. fra byen tilførte Bogense nogen større kampgejst.¹⁶⁾ Når spændingen alligevel var mere mærkbar her end i de andre byer,

skyldtes det helt specielle forhold, som vil blive behandlet mere indgående nedenfor.

De fredelige forhold i kystbyerne og deres ubetydelighed set fra det tyske hovedkvarter i København skabte naturligvis heller ikke baggrunden for nogen større modstandsaktivitet. Det var „Frit-Danmark“-uddelere i byerne,¹⁷⁾ men de kan ikke ses at have øvet nogen afgørende indflydelse på udviklingen i augustdagene. Den engelske sabotageorganisation, „S. O. E.“, der fra juni var fastetableret på øen med hovedkvarter i Odense, havde ingen forbindelse i Assens og Kerteminde, derimod nok i Fåborg, hvor kontakten var sluttet til folk i den lokale terrænsportsforening; de havde imidlertid fået besked på at ligge stille og ikke kompromittere sig gennem andet illegalt arbejde; betydning for auguststrejken fik de således alene af den grund ikke.¹⁸⁾ Nogen organiseret sabotageaktivitet iøvrigt kan hverken spores her eller i Assens og Kerteminde; det højeste, man nåede op til, var de obligate kabeloverskæringer.¹⁹⁾ Anderledes var det imidlertid i Bogense, hvor det netop var en sprængstofsabotage, der udløste bystrejken den 23. august.

Bogense

Takket være en gruppe unge arbejdere, der gik for at være kommunister, men vist ikke lagde særlig vægt på det teoretiske og iøvrigt ikke havde nogen kontakt med partiledelsen i Odense, havde en organiseret sabotage allerede tidligt holdt sit indtog i den nordfynske købstad.²⁰⁾ Det begyndte i sommeren 1942 som så mange andre steder i landet på mere individuel basis med ødelæggelser af Værnemagts vejskilte og soldaternes cykler, med tyveri af våben og uniformsgenstande, rudeknusninger og kabeloverskæringer; men man gik da heller ikke af vejen for større objekter som tyske biler, og en af de tidligste aktioner ramte en tysk jernbanevogn. Aktiviteten kan aflæses i materialet fra Statsadvokaturen for særlige Anliggender:²¹⁾

30. 6.42 Tyveri af tysk værktøj.
 2. 8.— Overklipping af tysk telefonledning.
29. 8.— Brandstiftelse mod tysk jernbanevogn.
 3.11.— Ødelæggelse af tyske vejskilte.
- 27.12.— Forsøg på brandstiftelse mod lastbil, der kører for Værnemagten.
 5. 2.43 Ødelæggelse af tyske vejskilte.
16. 2.— Forsøg på brandstiftelse mod tysk automobil.
22. 3.— Opsætning af plakater med opfordring til at stemme dansk ved rigsdagsvalget.
- ca. april—Udsendelse af sortlister over byens kollaboratører („Svinetælling“).
24. 5.— Hjemmelavet bombe ødelægger forretningsrude i Østergade.
 2. 6.— Brandstiftelse mod jernbanevogn med halm.
30. 6.— Brandstiftelse mod to jernbanevogne med hø.
 6. 7.— Overklipping af tysk telefonledning.
 9. 7.— Tyveri af 18 par tyske militærstøvler.
10. 7.— Brandstiftelse mod fiskeeksportørs garage, hvorved to lastbiler ødelægges totalt.
16. 7.— Ødelæggelse af forretningsrude i Østergade.

Om den vellykkede sabotage den 10.7. hedder det i en senere beretning fra et af gruppens medlemmer: „Efterhånden blev vi dristigere. Vi havde erhvervet værktøj og en pistol, ganske vist uden ammunition, men vi mente os alligevel i stand til at rette et slag mod en lokal fiskeeksportør, der pr. lastbil kørte fisk til Tyskland og bl. a. havde radarmateriel med retur til Skovbylejren. En sommeraften besluttede vi os til at brænde en garage af med en bil af hans, og for ikke at blive set i nærheden, lånte vi en jolle på den anden side af havnen og roede i den over til gerningsstedet. Vor specialist i opbrydning af låse gik først i land og åbnede porten. Et par stykker blev stillet på vagt, mens resten skred til

handling. Først fjernede vi et par dunke benzin, det var jo kostbare varer den gang og skulle gemmes til en anden gang. Desværre fandt et par fiskere dunkene, inden vi nåede at få dem fjernet og meldte dette til politiet! Ak, ja. Da først det brændte lystigt, roede vi hastigt tilbage og sendte så båden til søs, men igen var uheldet ude. Den blev fundet af en fisker, og politiet fandt i den en mejsel, vi havde glemt. Nu begyndte de en rundgang hos smede og maskinfabrikker for at høre, om nogen savnede en mejsel, hvilket naturligvis vakte ustyrlig morskab i betragtning af, at den var tysk, stjålet fra tyskerne^{.22)}

Efter denne foreløbige kulmination på sabotageaktiviteten den 10. juli fik sabotørerne via dommerfuldmægtig Henning Jespersen og ingeniør Sejr Skov-Pedersen kontakt med „S. O. E.“-agenten i Odense, Peter Carlsen, der sendte sin hjælper, faldskærmsmanden Henrik Johansen til Bogense, og den 29.7. foretog gruppen sin første sabotage med engelsk sprængstof mod et automobilværksted i Hårslev. 11 biler, en bus og 2 motorcykler – alle tilhørende Værnemagten – indebrændte.²³⁾ „I en rutebil blev der anbragt en mindre bombe, uden at vi i skyndingen opdagede, at et kæresterpar var faldet i en tryk søvn på bagsædet. De fik sig sikkert deres livs chock“, hedder det i den ovennævnte beretning. Men det understreges også, at aktionens resultater nu måtte få al snak om drengegreger til at forstumme. Den næste aktion blev planlagt til lørdag den 21. august, og det var tanken, at den skulle ramme den lokale fiskeeksportørs frysehus; men i sidste øjeblik måtte planen ændres, da den nødvendige tekniske assistance, premierløjtnant Borch Andersen fra faldskærmsorganisationen ikke kunne komme ud af Odense, og man improviserede da i hast en anden aktion, denne gang rettet imod Schous sæbehus, hvis bestyrerinde havde omgang med tyskerne. Emnet havde yderligere den kvalitet, at det var beliggende nedenunder „Hotel Bogense“, der var kvarter for den nævnte lyttepost.²⁴⁾

Augustkrisen var blevet mærkbar i gaderne siden søndag den 15.,

og med Odensestrejken den 18. sattes spændingen yderligere i vejret.²⁵) En skudepisode fredag den 20. foranledigede politimester Thomsen til at anmode Ordenspolitikkommandoen om et udgangsforbud for de tyske soldater efter kl. 21 – et lidt forhastet udspil, der ikke førte til det ønskede resultat. Situationen var da heller ikke på nogen måde kritisk, før sabotørernes sprængblyanter eksploderede lørdag aften ved 23-tiden og ikke blot ødelagde Schous udstillingsvinduer totalt, men også knuste hundrede af ruder i hovedstrøget, Adelgade.²⁶) De tyske soldater, der på denne kontante facon pludselig blev mindet om, at verdenskrigen nu også nærmede sig „flødeskumsfronten“, styrtede på gaden fra hotellet i yderst ophidset tilstand og skød med maskinpistoler og kastede med håndgranater, der rev foden af en 25-årig maskinarbejder og sårede 4 andre arbejdere. Samtidig rekvirerede de forstærkning fra Skovbylejren, der hurtigt kom til stede og begyndte at skyde i gaderne. Mange af bogenserne, der var lokket udenfor af den lune augustaften, blev pryglet, og ophidselsen på begge sider var stor. Politistyrken kunne ikke alene klare den kaotiske tilstand og måtte tilkalde assistance fra Odense, og først da denne nåede frem, fik man lidt efter lidt tyskerne til at opgive ordenstjenesten og trække sig tilbage; men det gik trægt, for soldaterne var svære at tale til rette og beskyldte politiet for med vilje at have grebet for sent ind. Først kl. 2 var der atter ro.²⁷) Heller ikke i løbet af søndagen lykkedes det Thomsen at komme på talefod med pladskommandanten, løjtnant Hönnicke i Skovbylejren, der hævdede, at politiet samarbejdede med sabotørerne og forbeholdt sig ret til at rykke ud, når han fandt det for godt.²⁸) I løbet af eftermiddagen opsatte politimesteren da plakater med opfordring til befolkningen om at udvise ro og orden og holde unge mennesker indendørs efter kl. 20, men det forhindrede ikke nye episoder senere på dagen omkring et par vagtposter udenfor Bogense hotel. Mandag morgen den 23. kom den lemlæstedes kammerater så ind fra arbejdspladsen på automobilværkstedet i Hårslev og fik maskinarbejderne på byens næst-

største virksomhed ud.²⁹⁾ De trak alle andre arbejdere med sig, og også de handlende lukkede – omend med tydelig irritation over at se sig tvunget dertil af gadedrengene.³⁰⁾

Bystrejken i Bogense var en realitet i løbet af en halv times tid. „Det var reaktionen mod den uhyggelige lørdag aftenes hændelser, dels som protest, dels som sympati med den kvæstede unge mand“, skrev venstrebladet „Bogense Avis“ senere.³¹⁾ Kl. 13 afholdtes på engen med politiets tilladelse et stort folkemøde, hvor omkring 1000 bogensere deltog³²⁾, mens borgmesteren gjorde sig usynlig og gik til tandlæge for at undgå at tage stilling til demonstrationen.³³⁾ Under ledelse af en af strejkens initiativtagere og første organisatorer, maskinarbejder Manuel Jørgensen, forløb mødet iøvrigt roligt og fredeligt med nationale taler og fædrelandssange, og der sluttedes efter 1 time af med nedsættelse af et strejkeudvalg. Valgte blev den radikale direktør på garveriet, hans partifælle byens farvehandler og den konservative storkøbmand; hertil kom formanden for fiskeriforeningen, en husmand og en snedker samt vejmanden, der også var byrådsmedlem – alle fire var de socialdemokrater. Udvalget var af et godt borgerligt tilsnit, og der var langt imellem de revolutionære konspiratorer, som i weekenden havde regeret på Arbejdernes Forsamlingsbygning i Odense, og de 7 solide bogensere, der kort efter folkemødets afslutning opslog deres hovedkvarter på garveriets kontor og begyndte at udarbejde resolutionen om strejkens krav. Men iøvrigt var disse skrappe nok:

„Ca. 2000 borgere i Bogense samlet til møde den 23. august 1943 protesterede imod det overfald, den tyske værnemagt foretog på fredelige borgere, lørdag den 21. august om aftenen, der havde flere lemlæstelser til følge, og fremsætter følgende krav:

1. Overenskomsten af 9. april 1940 forlanges overholdt.
2. Ingen af Værnemagtens soldater må færdes på byens gader efter kl. 19 og skal iøvrigt – bortset fra vagten i rådhusårnet – færdes ubevæbnede.

De af forsamlingen valgte udvalg

Chr. Jacobsen fisker	A. Bay malermester	Holger Pedersen købmand
M. Madsen snedker	Chr. Thomsen avlsbruger	E. Danielsen direktør
	H. Jensen vejmand formand for udvalget. ³⁴⁾	

Det sidste punkt om bevæbningen var naturligvis klart uacceptabelt for Værnemagten, men der var vel også snarere tale om en demonstration end om et stykke realiserbart politik. Alligevel blev resolutionen samme aften støttet af byrådet på et ekstraordinært møde, hvor også udvalgsmedlemmerne deltog.³⁵⁾ Det skete ganske vist uden større begejstring, men man var presset af stemningen, og rådets medvirken var forudsætningen for, at politimesteren overhovedet ville lade kravene gå videre til Justitsministeriet i København.³⁶⁾

Trods den blodige optakt forløb strejken så fredeligt og roligt, som man kunne forvente det i lilleputbyen Bogense. Tyskerne fra Skovbylejren viste sig ikke mere i byen, men der var en enkelt episode med bevæbnede patruljer i gaderne, som vakte irritation uden at føre til sammenstød.³⁷⁾ Der blev klippet et par piger og knust en enkelt rude, det var alt³⁸⁾ – men man havde vel også set glasskår nok! Også bademesteren strejkede, men det forhindrede ikke et stort rykind på søbadet i det herlige sensommervej, og kolonihaverne blev trimmet som aldrig før takket være den uventede ferie.³⁹⁾ Genoptagelsen af arbejdet i Odense tirsdag morgen den 24. kølnede naturligvis stemningen i betydelig grad og tvang nogle af strejkeudvalgets medlemmer ind til hovedstaden for at få rygterne om afblæsningen bekræftet. Således var farvehandleren hos formanden for Købmandsforeningen for at orientere sig, og vejmanden

blev hos den socialdemokratiske redaktør Rasmus Hansen belært om, at han måtte se at få strejken sluttet straks.⁴⁰⁾ Med stemningsfaldet følte arbejdsstandsningen da også som noget besværligt og højst unødvendigt; den var jo rettet mod tyskerne, men ramte dem ikke, for de sad uantastet i Skovbylejren udenfor byen. Madproblemet var måske ikke så tyngende, for man forsynede sig i rigt mål ad bagdørene,⁴¹⁾ men der blev jo sat penge til. Det erkendtes da også af strejkeudvalget i løbet af tirsdagen,⁴²⁾ men det var svært at kapitulere uden bare én lille indrømmelse, – og den kom ikke. Onsdag den 25. på strejkens tredje dag trådte Arbejdernes Fællesorganisation da frem og tog affære. Den havde holdt sig helt i baggrunden indtil da og nøjedes med at søge råd i De samvirkende Fagforbund i København.⁴³⁾ Nu indkaldte forretningsudvalget med bestyrelserne i ryggen til en ekstraordinær generalforsamling i Fredskoven om eftermiddagen kl. 15, og her forelagde formanden en resolution, der opfordrede til at genoptage arbejdet næste dag, den 26.8., under hensyntagen til „de af borgerudvalget opnåede resultater og i overensstemmelse med borgerudvalget“.⁴⁴⁾ Hvad disse resultater overhovedet gik ud på, blev ikke meddelt, men de kan ikke have været store;⁴⁵⁾ det hele smagte en smule af bluff. Alligevel blev afblæsningen vedtaget enstemmigt, og senere på dagen fulgt op af udtalelser fra både fiskernes og de borgerlige erhvervs organisationer. Kl. 18 vandrede byens trommeslager rundt i gaderne og forkyndte, at strejken var slut.

Bogense indtager en særstilling i det fynske konfliktmønster, fordi den ved siden af Svendborg var den eneste by på øen, hvor en sabotagehandling kom til at spille en rolle i den direkte opvarmning til generalstrejken. Dermed blev Bogensesabotørerne en afgørende faktor i krisens udviklingsskema. Sabotagen var af den typiske provokative slags, men det kan ikke eftervises i dag, at modstandsgruppen fra begyndelsen lagde op til en strejke, tværtimod tyder meget på, at aktionen kom i stand som følge af en

række tilfældige og uforudsete hændelser, som er så typiske for den tidlige modstandskamp. Den anden vigtige fremdrivende faktor var naturligvis tyskerne, ja, set med bogensernes øjne lå den egentlige grund til augustkrisen her. Det er dog vigtigt i dag at gøre opmærksom på, at der ikke lørdag aften var tale om nogen bevidst provokation fra tysk hold. Soldaterne gik ganske afgjort over gevind, men det havde sin naturlige forklaring i nervøsiteten og irritationen over at være ladt i stikken af politiet, og det er vanskeligt ikke i dag at give en margin til de tyske soldater, som pludselig så deres logi blive blæst ud af en bombe, som de måtte tro direkte var rettet imod dem. Efter lørdagens sammenstød holdt soldaterne sig da også i ro, og de enkelte episoder, der fandt sted, kan ikke bortveje indtrykket af, at man i Skovbylejren ikke var indstillet på at skærpe situationen. Ganske vist havde løjtnant Hönnicke let ved at leve op til prædikatet som den mest uforsonlige kommandant i en fynsk kystby i augustdagene, men det er svært at se nogen som helst grund til, at han skulle have gået til forhandlingsbordet med danskerne – uberørt som han og soldaterne var af arbejdsstandsninger og al den megen ståhej i byen. Den tredje væsentlige faktor, arbejderoppositionen, spillede en rolle under strejkens gennembrud mandag morgen, men kom ellers ikke til orde. Strejkefronten domineredes af borgerudvalget – af Fællesorganisationens sekretær betegnende nok kaldt „det borgerlige udvalg“ – og det var både af indstilling og temperament moderat. Det var vel også hovedårsagen til, at Fællesorganisationen forholdt sig så passiv, som tilfældet var. Nok ville den ikke overtage ledelsen af strejken,⁴⁶⁾ men den gik heller ikke imod den, før det kunne ske uden skisma blandt arbejderne.

Den 29. august 1943 annonceredes undtagelsestilstanden i Bogense med en plakat, der i modsætning til proklamationen andre steder havde et klart lokalt sigte med sin kritik, når den konstaterede: „De sidste begivenheder har vist, at den danske regering ikke er i stand til at opretholde ro og orden i *Bogense-Skovby*. De af

fjendtlige agenter fremkaldte uroligheder retter sig umiddelbart mod den tyske Værnemagt...⁴⁷⁾ Vi tør tro, at denne konkretisering ikke var tilfældig, men at den afspejler det indtryk, som den nordfynske krise havde vakt i hovedkvarteret i København. Man havde dér noteret sig angrebet på „Bogense Hotel“, man havde konstateret tilstedeværelsen af engelsk sprængstof i byen, og man havde bemærket sig politiets svigten og dets „samarbejde“ med sabotørerne.⁴⁸⁾ Det var tre kedelige poster på den danske regerings debetside i København, som måtte tælle med, da regnskabet skulle gøres op. Også hvad angår de politiske konsekvenser indtager Bogense-begivenhederne da en særstilling blandt småstrejkerne på Fyn.

Fåborg

Den i bogstaveligste forstand eksplosive kraft, hvormed bogenserne blev slynget ind i verdenskrigen – og som gjorde selv hærdede antiscavenianere i byen betænkelige⁴⁹⁾ – træffer vi ikke på i Fåborg og Kerteminde og Assens, hvor strejkernes udbrud fandt sted i en fredeligere atmosfære, og hvor situationsbilledet trods de unormale tilstande gennemgående var præget af forhandlingsvilje, smidighed og moderation. En særstilling indtager Fåborg, fordi strejken her blev annonceret på forhånd under det store folkemøde på stadion i Odense søndag den 22. august. Det var et medlem af det kommunistiske strejkeudvalg, der kunne meddele, at Fåborg ville være gået i strejke om lørdagen, hvis ikke Pressens Radioavis løgnagtigt fredag aften havde erklæret generalstrejken i Odense for afblæst. Nu oplyste han under tilhørernes begejstring, at fåborgenserne ville nedlægge arbejdet næste dag.⁵⁰⁾ Det skete også, efter at byen søndagen igennem havde været oversvømmet af rygter om den forestående aktion.⁵¹⁾ Fåborg er således det eneste eksempel på en virkelig „varm ledning“ ind til Odense i krisedagene, uden at vi iøvrigt tør sige noget som helst om dens afgørende betydning for strejkens udbrud. Formodentlig formidledes kommunikationen af

det kommunistiske apparat. I hvert fald stod nyhederne fra Fåborg at læse i morgens nummer af odensekommunisternes blad, „Trods Alt“, og Fåborg var da også den eneste by, hvorfra bladet senere var i stand til at give en virkelig dækkende reportage.⁵²⁾

Som i Assens og Kerteminde varede strejken i Fåborg knap en dags tid. Den blev introduceret uden uroligheder, og den blev gennemført uden uroligheder, hvilket turde være et godt udtryk for dens lave spændingsgrad.⁵³⁾ Den var heller ikke total, for politimester Rafael erklærede under trusler om bøder og straf, at tvangslukningen af butikkerne og kontorerne var forbudt, og sendte den slukørede arbejderdeputation tilbage til de handlende for at give kontraordre; resultatet blev, at mange, der i første omgang havde drejet butiksøglen om, åbnede igen.⁵⁴⁾ Men røret var ikke til at tage fejl af. „Det var tydeligt, at der var noget ekstraordinært på færde“, skriver „Fåborg Avis“ den 24. „Der hvilede en egen hidtil ukendt stemning over byen. Folk var samlede i større eller mindre klynger, og samtaleemnet drejede sig kun om arbejdsnedlæggelserne. Der blev diskuteret for eller imod“.

Der var tilløb til at søge strejken organiseret, men det blev kun ved oplægget, indkaldelsen til et folkemøde på Markedspladsen kl. 13. De socialdemokratiske fagforeningsledere torpederede nemlig initiativet ved forinden at indbyde alle de organiserede arbejdere til et møde på restaurant „Klinten“ samme eftermiddag kl. 17. Demonstrationen blev derfor som karakteriseret af „Fåborg Avis“ „en storm i et glas vand“, men dens bagmænd havde dog den triumf, at der rejstes en stemning for at orienteringen på „Klinten“ skulle være åben for alle.⁵⁵⁾ Strejken led imidlertid tydeligt under den organiske svaghed, at den savnede et virkeligt incitament og „det egentlige holdepunkt“ („Fåborg Avis“), nemlig en modstander, og derfor kunne den socialdemokratiske folketingsmand Svend Horn, som Fællesorganisationen havde kaldt til assistance fra Nyborg under mødet på „Klinten“, med en vis effekt slå på, at strejken allerede havde opnået den tilsigtede virkning ved at manifestere få-

borgensernes holdning til „de problemer, der i disse dage optager sindene meget stærkt“.56) Talen faldt iflg. „Fåborg Avis“ ikke „i lige god jordbund hos alle deltagerne“, og Horn skal utallige gange være blevet afbrudt af tilråb;57) oppositionen blandt de omkring 1500 fremmødte var da også stærk nok til at udskyde den endelige afgørelse til et nyt møde om aftenen – men denne gang kun for de organiserede arbejdere. Da var situationen imidlertid radikalt ændret, for odenseanerne havde afblæst generalstrejken og dermed revet grundlaget væk under sympatiaktionen i Fåborg. Den socialdemokratiske folketingsmand Holger Larsen, der var kommet i bil fra Odense, havde da heller ikke særligt svært ved sammen med de lokale toppolitikere at overbevise den ca. 500 mand store forsamling om, at den ikke skulle lade sig provokere af „enkelte yderliggående elementer“, men blæse af. Kun fem arbejdere stemte imod.58)

Kerteminde

I modsætning til strejken i Bogense manglede arbejdsnedlæggelserne i Fåborg den afgørende provokation, som kunne holde stemningen og kampviljen oppe. Inspirationen til modstanden var sympati med det kæmpende Odense, og da man nedlagde våbnene her, faldt dens væsentligste motivation væk. Det samme gjaldt i udpræget grad Kerteminde, hvor arbejdsstandsningen mandag den 23. var af så ringe et omfang og gik så sporløst hen over byens ansigt, at det i dag er forbundet med den allerstørste møje at grave den frem af erindringerne. Af 24 adspurgte huskede således kun de 13 strejken – hvilket i og for sig ikke kan undre, når man betænker, at den end ikke omtaltes i aviserne og heller ikke berørte politiet nævneværdigt. Imidlertid ser det ud til, at jernstøberiet og savværket var ude, og at i hvert fald nogle af butikkerne lukkede, men stort længere end et par eftermiddagstimer varede demonstrationen ikke, og tirsdag morgen var byens liv normalt igen.59)

Kerteminde var i midten af august på ingen måde indstillet på verdenskrig og storpolitiske forviklinger, for hele byens interesse var i disse dage samlet om den årlige sommerfest, og alle kræfter helliget organiseringen af revy og fortæring. Alligevel var det ikke sådan at holde krisen for døren. Således oplevede Kerteminde 16.8. sin første sabotage, da tre mand fra S.O.E.-gruppen i Odense kl. 1.50 sprængte tre fiskebiler på havneterrænet i luften. Det hedder herom i et senere brev fra en af deltagerne, ingeniør K. B. Münter, til dr. phil. Jørgen Hæstrup: „Vi fire sammensvorne cyklede til Kerteminde med P2 [plastisk sprængstof] og clams [magnetminer] på bagagebærerne. Vi ankom lidt over midnat. Uheldigvis var vejret strålende, og Kertemindebeboerne er romantisk anlagt. Så vi ventede nogen tid i en lille park i nærheden. Klokken var vel henad 1.30, da vi skred til handling. Vi delte os i to hold med to vogne som mål hver.⁶⁰⁾ Børge og jeg arbejdede sammen. Vi kom til den første lastvogn, som var parkeret i det fri. Jeg kravlede ind under den med en clam og fik den stukket op på motorblokken. Før jeg kunne gøre det, måtte jeg afsikre blyanten [tændsatsen], hvilket jo egentligt var lidt risikabelt. Men den gang var vi jo uerfarne. Blyanten havde jeg svært ved at få op igennem tændledningerne uden at bøje den. Men den kom med uden at gå af. Ellers havde jeg ikke skrevet dette brev til Dem. Jeg lagde mærke til, at motorblokken endnu var lidt lunken fra dagens kørsel.

Børge og jeg syntes, at dette job jo ikke var så svært endda. Den første vogn var da hurtigt overstået. Nu havde vi 25 minutter til den første clam ville gå af med sin times blyant i – troede vi. Jeg tænkte ikke på den lunkne motor. Vi kom til den næste vogn. Men den stod i en stor, aflåst garage – træbygning. Heldigvis var boltene, som holdt en dør til hængslerne vendt mod møtrikkerne udaf. Så vi skruede hængslerne af – kun een bolt var genstridig og kørte med rundt. Så måtte vi bruge brækjern, hvilket tiltrak sig uønsket opmærksomhed på grund af støjen. Vi satte en clam på motorblokken og lagde vist en ladning indeni påhængsvognen. Det

havde altsammen taget et kvarter. På tilbagevejen passerede vi forbi den første vogn igen. Lige før vi kom til den, lød der et brag – det første clam. Jeg så vognen lidt bagfra en brøkdæl af et sekund derefter. Et imponerende syn. Jeg så køleren som en sort silhuet på baggrunden af en rødglødende tåge. Men vi ventede ikke for at beundre synet. Vi løb og hørte Arnes tunge skridt i nærheden. Så gik vi ud fra, at Erik og Arne var sikre. Børge og jeg nåede henimod parken, hvor cyklerne var gemt og havde passeret nysgerige, som gik i den modsatte retning og kiggede meget opmærksomt på os. Så vi satte farten ned til en hurtig skridtgang for ikke at vække opmærksomhed. Jeg lagde mærke til, at vi blev fulgt. Da jeg var kommet om et hjørne dannet af en hæk, trak jeg pistolen og ventede i skudstilling. Personen kom frem – Erik Frandsen.

Vi hoppede alle fire på cyklerne og kørte ud imod Kerteminde Klint – bort fra Odense. Vi regnede naturligvis med, at vejen mod Odense ville være mere risikabel. Forøvrigt var vi mere bange for at blive fanget af det danske politi end af tyskerne – de overlod endnu på dette tidspunkt polititjenesten til danskerne. Og nogle af dem var ikke så forstående, som de senere blev. Vi kom et godt stykke vej op mod Klinten og drejede ned ad en sidevej ind i landet. Et stykke inde punkterede Eriks cykel – celluldsdæk. Mens vi lappede slangen, så vi godt den danske politivogn suse efter os ude på hovedvejen. Heldigvis drejede den ikke ned ad den sidevej, hvor vi var. Vi kørte en stor omvej hjem og var ret tilfredse med vor første aktion.“

Upåvirket af strejken og gadeurolighederne i Odense var man naturligvis heller ikke, og natten til den 20. knustes butiksruden hos byens nazistiske folketingskandidat.⁶¹) Samme dag fik politiet meddelelse om, at man ville fejre sommerfesten med rudeknusninger mod byens nazister; der skulle til det formål allerede være udarbejdet lister med 27 navne! Dermed var konfliktmønstret introduceret i Kerteminde. Politimesteren forhandlede telefonisk med Justitsministeriet om en afløsning af festen, men under et møde med

sportsklubbens repræsentanter blev man enig om at udskyde afgørelsen til næste dag kl. 10, da situationen i Odense tilsyneladende var i bedring.⁶²⁾ Dårlige tegn var imidlertid, at der om natten påny blev knust ruder i byen, denne gang i savværket, hvor ejeren var tidligere stiller for DNSAP.⁶³⁾ Samtidig tog den odenseanske krise igen lørdag den 21. en alvorlig drejning, og resultatet blev, at politimesteren kl. 10 nedlagde forbud mod sommerfestens afholdelse „under hensyn til den fare, det ville rumme at samle så mange mennesker fra by og land til en fest, hvor gemytterne let under indtagelse af spiritus kan komme i kog“.⁶⁴⁾ Aflysningen var en sor skuffelse, der i øjeblikket overskyggede alt andet. „Det skærer i hjertet at høre“, erklærede „Kjerteminde Avis“ således den 23. og henviste til det uretfærdige i, at der kunne spilles fodbold i Odense og køres cykelløb i Svendborg! Helt ubegrundet var aflysningen dog næppe, for om aftenen blev der igen ødelagt en butiksrude i byen;⁶⁵⁾ det var tre unge teltligere, der kom med urobacillen i blodet fra Odense, og som på beværtningerne i dagens løb inspirerede Kertemindes ungdom til at følge storbyens eksempel. Derimod forløb søndagen trods varme og leddiggang roligt, bortset fra, at der over midnat skete et nyt attack på savværket, denne gang i form af en brandstiftelse, der voldte betydelig skade.⁶⁶⁾

Arbejdsnedlæggelsen ramte Kerteminde mandag den 23. hen på eftermiddagen, men den var som nævnt af så ringe omfang og af så kort varighed, at den i dag næsten er gået i glemmebogen. Man noterer sig som noget helt usædvanligt i augustoprørets strejkebillede, at initiativet udgik fra Fællesorganisationens forretningsudvalg, idet sekretæren, tømmer Franzen Sinnet, på Luftværnskontoret lod sig inspirere af situationsmeldingerne udefra og fremprovokeret af personalets skoser om de „sløve“ arbejdere i Kerteminde indfandt sig på jernstøberiet for at få formanden for Fællesorganisationen til at aktionere.⁶⁷⁾ Det ville denne nu ikke, men initiativet blev hurtigt kendt blandt kollegerne, og de gik nu på

gaden og rev savværksarbejderne med. Et fællesmøde på markedspladsen kort efter skabte luft for de opstemmede følelser, og næste morgen gik arbejdet i gang igen.

Naturligvis er strejken i Kerteminde kun for en episode at regne i den urolige sommer i 1943, og selv i byen fik den ingen direkte konsekvenser, men den havde utvivlsomt dybtgående psykologiske virkninger på stemningerne og holdningen blandt borgerne. Heller ikke i Kerteminde undgik man da at tage stilling til okkupationens afgørende stridsspørgsmål, og også her slog modsætningerne gnister. Således betænkte „Kerteminde Avis“ sig ikke den 25. på at aftrykke hele den konservative Generalkorrespondances leder „Elementer, der søger kaos“, hvor man dog mange andre steder lod den gå durk i papirkurven – velsagtens et udtryk for, at man har følt sig trængt på redaktionen. Lederen var et kraftigt angreb på uromagerne og konstaterede bl. a.: „Ingen må glemme, at det danske samfund også har en front vendt mod den politiske undergrund, hvor de uansvarlige elementer virker, og der er ingen grund til ikke at sige rent ud, at med disse elementer sigtes til kommunisterne. Da det kommunistiske parti forsvandt, gik kommunisterne i undergrund. De forsvandt ikke. Man kan vel endog sige, at de fik bedre arbejdsbetingelser, end om de fortsat havde kunnet virke i dagens klare lys. Det skal imidlertid være klart for enhver, at hverken med undergrundens eller dagslysets kommunister har det danske samfund noget at gøre. Det er en udansk bevægelse, som gode elementer i folket under normale forhold ville holde sig fra livet, og unormale forhold gør ikke en forbindelse med dem mere naturlig. Man må nemlig aldrig være blind for, at danske kommunister driver deres ganske særlige spil for en udvikling, der intet har med dansk at gøre. Deres første mål er kaos, og af dette vil de fremme deres planer. Der er ingen tvivl om, at provokatører fra denne lejr i den politiske undergrund er virksomme i disse dage med rygtesmederi og forvanskninger og forsøg på at skabe kaos. Det skal man gøre sig klart – også, at de re-

præsenterer et fremmed element i det danske samfund, som kun vil dets skade. Det gælder for enhver dansk at holde hovedet koldt og nøgternt. Men er han genstand for overgreb, kan han protestere; men gå i spænd med folk af en indstilling, han ville afvise under normale forhold, kan han ikke. Det er at sænke niveauet under det nationalt værdige“.

Stemmingsbølgens gennemslagskraft gav sig også udtryk på andre områder. Ejendommelig er således den offentlige bodsgang i „Kjerteminde Avis“, hvor to handlende dementerede, at de havde haft noget som helst at gøre med DNSAP, og at de på nogen måde havde ytret sympati for nazisterne.⁶⁸⁾ Også jernstøberiet blev af rygterne provokeret frem til højtideligt at erklære, at det aldrig havde solgt og aldrig fremover ville sælge til andre end danske kunder.⁶⁹⁾ Men stærkest i erindringen lå vel efter augustdagene den overvældende følelse af solidaritet, som krisen havde fremkaldt. Den er få steder beskrevet så intenst, som da en 13-årig pige forbavsende modent noterede i sin dagbog: „... ingen [har] ret meget mad i huset, men i virkeligheden kan man jo klare sig med lidt, når det skal være. Jeg ved ikke, om man bliver mindre sulten af fællesskabsfølelse, men jeg tror det. På et eller andet tidspunkt hørte man ude omkring i byen, at fiskerne på bådene i havnen ønskede at følge butikkernes eksempel, dvs. de ville ikke sælge deres fisk. Derfor besluttede de at lade folk hente dem gratis, for at de dog skulle gøre nogen nytte, og den beslutning gav et morsomt og spændende skuespil. Børn og voksne fra hele byen strømmede ud til fiskerihavnen med store krukker og spande, og her kunne man så bare gå hen til en af fiskerbådene og bede om at få sin spand fyldt med sild. På den måde var alle menneskers madproblem løst for et par dage, men det førte altså til, at der lugtede af stegt sild ud af alle husene både middag og aften. Selv folk, der ikke kan lide fisk, spiser den nu med stor appetit for at være solidariske. Det er da mærkeligt, ikke? I det hele taget er der en mærkelig fornemmelse af, at folk i byen er een stor familie, også de menne-

sker, man egentlig ikke kender noget til. Sådan burde det være, også når der ikke er krig⁷⁰⁾

Assens

Det, der manglede i Kerteminde og Fåborg, fandtes i Assens, nemlig tyske soldater, og her fejrede de strejkende da også den triumf, at de fik halet kaptajnen for det tyske marinefartøj i havnen til forhandlingsbordet og fik afpresset ham forskellige indrømmelser. Det reelle grundlag for de danske krav var nu nok så ringe – i hvert fald efter politirapporterne at dømme – for provokationerne i dagene før strejken den 24. synes så afgjort at være udgået fra dansk side. Urolighederne blev således åbnet af en gruppe på 10–15 unge knægte, der den 19. om aftenen var på gaden for at knuse ruder og klippe piger, og som under deres søgen efter egnede objekter kom over en Oberbootsmann fra havnevagten. Han promenerede på gaden med to kvinder og begik den uforsigtighed at true med pistol, da han blev generet, men det turde være meget sigende for hele situationen, at anmeldelsen til politiet kom fra ham og ikke fra de truede.⁷¹⁾ Aftenens resultat iøvrigt blev tre knuste ruder, heraf den ene i det tyske kvarter på Jernbanehotellet,⁷²⁾ men flere fulgte efter de følgende dage,⁷³⁾ ligesom der også udbrød uroligheder i landdistrikterne. Således knustes der ruder i Ebberup, i Kærum og i Sønderby den 21.⁷⁴⁾, den 22. tre steder på Helnæs, i Køng og i Glamsbjerg,⁷⁵⁾ og den 24. i Rommerhuse og i Voldtofte.⁷⁶⁾ I de sidste aftener op til strejkens udbrud den 24. forekom der iflg. „Assens Socialdemokrat“ „en række mindre episoder mellem ungdommelige elementer og tyske soldater, og forholdet mellem de to parter var efterhånden blevet af en sådan karakter, at fredelige folk følte sig generet på deres spadseretur om aftenen“.⁷⁷⁾ Det ser ud til, at tyskerne begyndte at udøve en vis ordensmagt, selv om kilderne i det store og hele tier herom.⁷⁸⁾

Initiativet til strejken udsprang blandt nogle kommunistiske

arbejdsmænd om aftenen den 23., efter at spørgsmålet i flere dage havde været livligt debatteret på havnen, men nogen parole fra Odense kan ikke påvises.⁷⁹⁾ Hovedinspiratoren var Marius Jensen, arbejdsmand og medlem af fagforeningens bestyrelse, og det var også ham, der tidlig næste morgen den 24. på fagforeningskontoret organiserede arbejdsnedlæggelsen, og som opstillede strejkens program. Dette fik følgende form, idet man især noterer sig som udtryk for den moderate stemning i byen, at det første punkt ikke gjaldt tyskerne, men deres kvindelige bekendtskaber:

„Til Assens Byråd og Myndighederne i Assens

Da vi grundet på de nuværende forhold føler os utrygge, og da vi har set, hvordan det går i andre byer, må vi anmode om følgende:

Punkt 1.

I lighed med andre byer forlanger vi, at de kvinder som omgæes den tyske Værnemagt og er skyld i de uroligheder som foregår, fjernes fra havnen og de offentlige pladser.

Punkt 2.

At befolkningen i Assens frit kan færdes på gaden nat og dag uden at blive truet på livet af tyske soldater.

Punkt 3.

At de tyske soldater skal være i kvarter senest kl. 21, dog militære grunde undtagen.

Punkt 4.

Den tyske Værnemagt må ikke blande sig i forholdene i Assens – det være sig offentlige eller private.

Punkt 5.

At vi alle i fællesskab vil forsøge at opretholde ro og orden i byen efter de påbud der måtte blive vedtaget af [strejkeudvalget] eller myndighederne.

Og forsåvidt der måtte være enkelte, som ikke kan indordne sig under forholdene, vil udvalget påtage sig at sørge for det videre fornødne.

Marius Jensen Chr. Rasmussen Martin Jensen⁸⁰⁾

Kravene blev godkendt på et arbejdermøde i Lystanlægget kl. 11, hvor Marius Jensen, tillidsmanden for maskinarbejderne på sukkerfabrikken og et socialdemokratisk byrådsmedlem blev valgt til at føre de videre forhandlinger med tyskerne.⁸¹⁾

Drøftelserne formidledes af politimester Ewald og påbegyndtes lidt over middag i det gamle „Marcussens Hotel“.⁸²⁾ Sceneriet var ikke uden farve: For bordenden den tyske krigsmarine repræsenteret ved en skibschef og hans to officerer, store mænd med sejre bag sig, men nu med usikkerheden i sindet. Ved venstre langside de tre assenske arbejdere med Marius Jensen – i daglig tale kun „Røde Marius“ – i spidsen, uimponeret af uniformspragten, sikker på sin ret, og indædt besluttet på at sætte soldaterne til vægs. For den anden bordende politimesteren på en af sin karrieres dramatiske højdepunkter, ledende forhandlingerne på sit bedste tysk, og ved hans højre side den ene af byens redaktører, den konservative viceborgmester, der synlig nervøs, men med sans for formernes betydning byder på portvin for at bløde sindene op. Og om det nu skyldtes de gode vine på „Marcussens Hotel“ eller sagens ubetydelighed, så var tyskerne i hvert fald imødekommende og gik i det hele ind på de danske krav – hvilket nu heller ikke kostede så meget. Oven i købet lykkedes det dem at få landloven forlænget til kl. 22. Iøvrigt lovede de ikke mere at sende patruljer ud og udtrykte ønsket om at medvirke til, at der igen kom rolige tilstande i byen, og at forholdet til befolkningen forløb så gnidningsløst som muligt. Problemet med pigerne overlod de generøst til det danske politi,⁸³⁾ og mødet kunne hæves.

Naurligvis var den danske sejr i Assens helt betydningsløs set fra Hotel Phønix i København for slet ikke at tale om Oberkommando

der Marines kontorer på Tirpitzufer i Berlin, og dens værdi blev da også hurtigt illusorisk, da tyskerne et par dage senere stak til søs igen.⁸⁴⁾ Heller ikke alle kunne vel gå op i strejken med samme entusiasme som Marius Jensen og hans kammerater. „Her i Assens er det gået helt roligt“, skrev således byens landsretssagfører den 6. september til en bekendt på Sjælland. „D. v. s. vi havde en generalstrejke tirsdag d. 24/8. Hele byen lukkede om eftermiddagen; men der var ikke rigtig nogen, der vidste, hvorfor. Et par starutter gik rundt og sagde, at der skulle lukkes, og da vejret var dejligt, og solen skinnede, så lukkede man altså. Man ønskede efter rygtet at få lov til at klippe pigerne i ro – uden indblanding“.⁸⁵⁾

Men andre ramtes langt dybere af begivenheden, og de var anderledes før end efter den 24. august. Selv „Assens Socialdemokrat“ indrømmede således, at „et problem havde fundet en fornuftig løsning, som alle var tilfredse med“.⁸⁶⁾ Og også redaktøren af „Amtsavisen“, der bestemt ikke syntes om det folkelige røre, og som var meget misfornøjet med, at det pludselig var arbejdsmændene, der dikterede byens liv, kunne ikke bag al sin sarkasme skjule, at strejken også havde berørt ham, når han i lederen den 25.8. skrev: „Rundt om i landets byer har der i de sidste dage været generalstrejke – i Odense i flere dage, men det er også sådan en stor by. I Fåborg begyndtes, men de gik til politimester Rafael, der forklarede udvalget, at det var ganske ulovligt, at man havde gået rundt og dekretet forretningerne til at lukke dørene og butikkerne. Derefter gik ved 11–11.30 tiden de pågældende folk igen rundt til de handlende og meddelte, at man „kunne“ lukke op igen. Her i Assens begyndte det med et stort møde i Lystanlægget, og det var dygtige mænd, der førte ordet, for det kom til generalstrejke. – Det skete pænt og roligt, kun ud for Amtsavisen var der noget opløb, ca. en 50 mennesker – vi takker for opmærksomheden. Vi havde lukket, bevares! Vi vidste ikke, hvad der var lukket for, men når alle andre lukkede, så ville vi da heller ikke holde os tilbage. Vi havde imidlertid fået formandens tilladelse til at trykke

nogle begravelsessalmer færdige. Ikke sandt! De døde kunne vi lige godt ære, fordi vi var misfornøjede med enkelte mindre ting. Det viste sig så, at ham vi troede var formand kun var ret og slet medlem af udvalget. Nå, strejken gik nu i gang. Vi mindes en generalstrejke, da alle gik rundt og så surt til hverandre. Det var nok noget af det, Moses skrev op på stentavlerne, man atter havde taget op. Så blev der atter møde på friluftsscenen i Skovanlægget – det var godt vi fik den til sådanne lejligheder. Der taltes pænt af flere, men bedst talte vor politimester Ewald, han rådede til at begynde igen onsdag kl. 7 – og sådan blev det, og politimesteren blev hyldet af alle. Kl. 8 gik Lynge med klokken let påklædt gennem gaden og forkyndte: Strejken er afblæst! I morgen kl. 7 går vi i arbejde! Husk biografen!“

Strejkernes organisering

Man har kaldt auguststrejkerne spontane; men betragtes eksplosionerne som slutresultatet på en lang udviklingsrække af determinanter ofte med rødder dybt ned i grundlæggende besættelsesforhold, har spontanitetsbegrebet svært ved at få mening. Også på kortere sigt er det dog lidet dækkende og kan være direkte vildledende, for ingen massebevægelse udspringer af den blå luft; den vil altid have ledere, en vis planlægning og en vis organisation. Dette ses da også tydeligt af strejkeudbrudet i både Fåborg og Assens, og det må også have været tilfældet i Bogense, hvor man havde hele søndagen til at overveje situationen. Strejkeudvalget her og i Assens og mødet på markedspladsen i Fåborg er da også klare udtryk for de organiserende kræfter i oprørsbevægelsen. Imidlertid fører betragtningen videre til spørgsmålet om kystbystrejkernes organisering på landsdelsplan. Havde organisatorerne konspirativ forbindelse med hinanden? eller fjernstyrede de fra Odense? og hvis dette er tilfældet, da gennem hvem?

Det ligger i sagens natur, at hverken den engelske faldskærmsor-

ganisation „S. O. E.“ eller „Frit Danmark“-grupperne havde ambitioner om endelige muligheder for at organisere et oprør, hvis tyngdepunkt lå i arbejderklassen; det havde alene kommunisterne i Odense, hvis illegale apparat allerede var fastetableret med ledelse, bedriftsceller, „trykkeri“, kurerveje og kontakter. I hvor høj grad kommunisterne i kystbyerne under krisen faktisk kunne trække på teknisk og taktisk bistand fra partiet i Odense – en tværgående kontakt kystbyerne imellem udelukkes for de førstes vedkommende af geografiske grunde, men kan iøvrigt ikke påvises noget sted på øen – står imidlertid ikke klart i dag, og det skal indrømmes, at undersøgelsesresultatet her svarer dårligt til den tid og energi, der er anvendt på opgavens løsning. Ganske vist har vi fra kommunister i Odense oplysninger om, at der blev sendt kurer med generalstrejkeparoler til Nyborg, Middelfart, Bogense og Kerteminde,⁸⁷⁾ men udsagnene er for upræcise og risikoen for en afsmitning fra andre situationer så stor, at vi ikke tør bygge på disse vidnesbyrd alene. Kun i Svendborg og – som vi har set – i Fåborg kan vi med sikkerhed etablere en forbindelse. Her skal også tilrejsende kommunister have optrådt på aftenmødet på „Klinten“, men oplysningen har formodentlig intet på sig og må skyldes erindringsforskydning.⁸⁸⁾ I hvor stort et omfang partiet – som påstået i Odense – havde organisatorisk kraft til at distribuere „Trods Alt“ til kystbyerne under strejken, kan heller ikke oplyses. Særlig sikker og særlig omfangsrig har en sådan uddeling nu næppe været – dertil var man i Odense alt for ophængt med hensyn til trykkefaciliteter og personel. Den illegalt arbejdende bladmand i Odense, maskinarbejder Poul Christensen, hævder da også i en efterkrigsberetning, at forbindelsen til kystbyerne under strejken „vist ikke var særlig god“.⁸⁹⁾ Men selv med faren for at slutte e silentio kan vi i hvert fald konstatere, at kontakten til Odense i ingen af kystbyerne har haft en synlig betydning for strejkernes udløsning.

Billedet af odensekommunisterne som kommandocentralen i et vidtforgrenet og effektivt virkende agentnet over hele Fyn hører

propagandaen og spionromanerne til. Alt tyder i hvert fald på, at impulserne til oprøret lå i byerne selv, og at stemningen her var højspændt nok til, at eksplosionen kunne indtræffe uden fremmede provokatørers hjælp.

NOTER

1. Den følgende fremstilling er baseret på en større undersøgelse over strejke- og urobevægelsen i august 1943, som jeg har foretaget i min egenskab af medarbejder ved Udgiverselskabet for Danmarks Nyeste Historie, Niels Juels-gade 11, København K. Studiet udgør tyngdepunktet i en bog om de politiske begivenheder i sommeren 1943. Til Udgiverselskabets besættelsesforskning er der ydet bevillinger af Undervisningsministeriet, Ministeriet for kulturelle Anliggende og Carlsbergfondet, og desuden er der ved kgl. resolution af 9. juni 1961 givet D.N.H.s medarbejdere adgang til statens arkiver. Afhandlingen står i gæld til D.N.H. og til de nævnte myndigheder og institutioner samt til Københavns Universitet, som gennem et kandidatstipendium har muliggjort det fortsatte arbejde, efter at den oprindelige bevillingsperiode var løbet ud.

Under materialeindsamlingen har jeg været på kortere ophold i alle fire købstæder for at gennemgå byens, politiets og organisationernes arkiver og for at samtale med augustdagens hovedaktører. For den hjælpsomhed, som jeg overalt har mødt på de offentlige kontorer, takker jeg varmt. Det har ikke altid været lige belejligt, når jeg stillede i den daglige trummerum med mine urimelige krav til forlængst hengemte arkiver; alligevel har jeg sjældent stødt på vrangvilje; venligheden og interessen har været stor. En særlig tak går naturligvis til de mange mennesker, som åbnede deres hjem for mig, og som beredvilligt stillede sig til rådighed for min spørgelyst til trods for, at jeg var dem en komplet ukendt person. Tidspresset gjorde det som regel umuligt at anmelde mig skriftlig i forvejen, og optrevlingen af et strejkeforløb blev derfor hyppigt en vandring fra dør til dør; alligevel er det få steder, hvor jeg blev afvist. For den tillid og for den medmenneskelige varme og åbenhed, der vist mig langs kysten, takker jeg hjerteligt. Nedenfor er nævnt de samtaler, som direkte er anført som bevissteder i afhandlingen, mens jeg ikke har omtalt de henvendelser, der er foretaget med henblik på en almindelig orientering i lokaliteten. Det har imidlertid hyppigst haft den største betydning som en indføring i de lokale forhold.

I betragtning af afhandlingens omfang har jeg ikke fundet det nødvendigt at opstille en egentlig litteraturliste, men vil i almindelighed henvise til kildefortegnelsen i Svendborgafhandlingen, idet hovedgrupperne er de samme. Jeg har således anvendt materiale fra *Statsadvokaturen for særlige Anliggender* (forkortet A.S.), fra *Justitsministeriets 3. kontor* (forkortet JU) og fra *Krigsministeriets 1. kontor* (forkortet KM); hertil har jeg benyttet de *lokale politiarkiver*, herunder ordens- og kriminalpolitiets arkiver i Odense (forkortet Orpo Odense og Kripo Odense), de lokale *byrådsarkiver* og de lokale *organisationsarkiver*. En værdifuld kilde har også de *lokale dagblade* været. De

citerede *illegale blade* stammer alle fra Det kongelige Biblioteks samlinger. Endelig bør nævnes den tyske efterretningsofficer i generalstaben, v. *Heydebrecks notitskalender* for perioden 14.8.–31.8.43 (Bef. Dän. 75007/85); den findes mikrofilmet i Rigsarkivet (forkortet RA), de tyske Værnemagtsarkiver, filmspole 11, optagelsesnr. 13720 ff. (forkortet Heydebreck + dato + optag. nr.). Hertil bør sluttelig nævnes *generalrapporter for modstandsbevægelsen i region IV* i Rigsarkivet.

Under feltarbejdet har jeg foretaget følgende interviews og korrespondancer, som er benyttet i det følgende. Stillingsbetegnelserne er overalt de daværende:

Bogense:

- Kriminalassistent Knud Andersen (samt. 26.2.65)
- Direktør Erik Danielsen (samt. 26.2.65)
- Maskinarbejder Mogens Ehlert (samt. 3.6.65)
- Formand Gunnar Jensen (samt. 26.2.65)
- Vejmand Henrik Jensen (samt. 26.2.65)
- Dommerfuldmægtig Henning Jespersen (samt. 1.9.65)
- Maskinarbejder Manuel Jørgensen (samt. 26.2.65)
- Borgmester Georg Rasmussen (samt. 26.2.65)

Fåborg:

- Fællestillidsmand Tage Christiansen (samt. 5.3.65)
- Politibetjent Poul Dinesen (samt. 4. og 5.3.65)
- Former Egon Larsen (brev 6.5.65)
- Arbejdsmand Otto Lundsryd (samt. 5.4.65)
- Arbejdsmand Jens Peter Pedersen (samt. 4.3.65)
- Arbejdsmand Svend Åge Pedersen (samt. 5.2.65)
- Lærer A. Toftager (brev 5.3.68)
- Støbemester Wagner (samt. 5.3.65)

Kerteminde:

- Savværksarbejder Poul Hansen (samt. 2.9.65)
- Inge Holm Nielsen (brev 24.2.65 med udskrift af dagbogsnotater)
- Tømrer K. Franzen Sinnet (brev 16.3. og samt. 1.6.65)
- Former L. Schyum (samt. 1.6.65)

Assens:

- Politimester V. Ewald (brev 5.9.65)
- Arbejdsmand Jacob Haarby Hansen (samt. 11.3.65)
- Arbejdsmand Jens Peter Hansen (samt. 10.3.65)
- Arbejdsmand Marius Jensen (samt. 19.5.65)
- Kriminaloverbetjent P. Nissen (samt. 11.3.65)

Odense:

- Major Peter Carlsen (beretn. u.d. i dr. Jørgen Hæstrups arkiv)
- Major Peter Carlsen, landsretssagf. Johs. Rud og forretn.f. Aage Willumsen (beretn. u. d. i dr. Jørgen Hæstrups arkiv)

Cigarmager Frode Jensen (samt. 21.5.65)
 Murer Chr. Johansen (samt. 2.6.65)
 Ingeniør K. B. Münter (brev 6.11.59 i dr. Jørgen Hæstrups arkiv)
 Murer Chr. Nielsen (samt. 15.4.65)
 Mag. scient. Ib Nørlund (samt. 7.9.65)
 Fru Petra Petersen (samt. 2.10.64)
 Matros Holger Vivike (samt. 4.5, og brev 18.5.65)

2. Augustoprøret har jeg behandlet i kronikform i „Politiken“ 2. og 6.8.68. Hertil mit foredrag „Auguststrejkerne 1943“ i *Opinion och Opinionsbildning som historiska forskningsobjekt, Studier i historisk metod III, Stockholm 1968*, og min afhandling „Augustoprøret i Vendsyssel 1943“ i *Historie VIII, 1969*. Om generalstrejken i Odense har jeg skrevet i „Fyens Stiftstidende“ 25.8.68. Se også universitetslektor Aage Trommers kronikker i „Fyens Stiftstidende“ 27. og 28.8.68 og hans afhandling „Folkestrejken i Esbjerg 1943“ i *Historie VII, 1966*.
3. Indenfor Jernindustrien havde der i hvert fald ikke været registreret strejker i de sidste 10 år. Se *Sammenslutningen af Arbejdsgivere indenfor Jern- og Metalindustrien i Danmark, „Fortegnelse over strejker og blokader i tidsrummet 1933–1943“, sag nr. 88/43*.
4. Stemmefordelingen var ved rigsdagsvalget 30.10.45: Assens: 628, Fåborg/Ærøskøbing: 597, Bogense: 514 og Kerteminde: 762.
5. Holger Vivike samt. og brev.
6. Knud Andersen samt.
7. Endnu i august 1944 skal partiet i Odense have nægtet at anerkende komministernerne i Kerteminde, fordi de ikke var partimedlemmer. Se her *Generalrapport for modstandsstyrkerne i Kerteminde*. Se i øvrigt Poul Hansen samt. og Petra Petersen samt.; hertil forhandlingsprotokol for D.K.P. Kerteminde.
8. Vivike samt.
9. Petra Petersen samt.
10. Petra Petersen samt.
11. Se videre s. 151.
12. I Assens har vi ingen eksempler på større aktioner overhovedet (uddeling af løbesedler, plankeværksmaling, plakato-phængning etc.), men i Kerteminde findes et enkelt eksempel (tre plakater med „Rød Front“) så tidlig som 24.6.41. Aktiviteten i Fåborg var større, hvilket stemmer godt overens med de oplysninger, vi har om D.K.P.s styrke i byen. Således blev der opklæbet plakater i anledningen af revolutionsdagen 7.11.42, og 24.7.43 blev der strøet sedler ud på havnen; de var duplikeret og blev også benyttet i Odense. For Bogense se videre s. 144.
13. Oversigten over den tyske dislokation er udarbejdet på grundlag af politimesterindberetningerne i A.S.
14. Fra 1.9.40–1.8.43 er der kun anmeldt 4 sammenstød mellem danske og tyske i Kerteminde til A.S. Tallet for samme periode i Fåborg er 6. Om Kerteminde under besættelsen se i øvrigt overlærer Lars Nielsens artikel i „Fynske Aarbøger“, 1965, „Dansk Ungdomssamvirke på Nordøstfyn“.

15. I perioden 1.9.40–1.8.43 er der anmeldt 4 sammenstød til A.S. Se hertil politimester Ewald brev.
16. I nævnte periode er antallet af sammenstød for Bogenses vedkommende 5. Statistikkerne kan naturligvis ikke tages for deres absolutte værdi, og de kan heller ikke sige noget om en evt. spændingsforskel de fire byer imellem. Men tendensen turde være pålidelig. Til sammenligning kan nævnes, at Svendborg i samme tidsrum indberettede 17 sammenstød, mens det noget mindre Frederikshavn anmeldte 49!
17. Se her adjunkt Hans Snitkers materiale vedr. „Frit Danmark“ på Fyn.
18. Generalrapport for modstandsstyrkerne i Fåborg; dommerfuldmægtig Hvass' notater fra foredrag af skatteskr. Larsen om modstandsbevægelsen i Fåborg holdt i St. Georgsgildet d. 20.9.45. Hertil Toftager brev. Modstandsbevægelsen i Fåborg efter august 1943 er skildret af Hvass i „Mænd i sorte kapper“, 1969.
19. I Fåborg politikreds var der 1 kabeloverskæring, i Kerteminde 6 og i Assens 1 samt to mindre ødelæggelser mod havnevagtens telefonskab i perioden 1.9.40–1.8.43. En undtagelse fra det almindelige billede udgør branden på Espe Møbelfabrik (A.S. 26–51) 13.4.43, hvorved der blev ødelagt trævarer til Værnemagten for 300 tusind kr.
20. For sabotørernes forhold til D.K.P. i Odense se Vivike samt. og maskinarbejder Mogens Ehlert samt. For sabotagearbejdet i øvrigt se anonym beretning „Om modstanden mod tyskerne i Bogense 1943“ udarbejdet efter krigen (dr. phil. Jørgen Hæstrups beretninger, RA). Hertil beretninger udarbejdet efter krigen af Peter Carlsen, Johs. Rud og Aage Willumsen, Ehlert samt. og Henning Jespersen samt.
Umiddelbart efter augustkrisen blev sabotagegruppen trevlet op. Det lykkedes fire at flygte til Sverige, mens de øvrige dømtes til døden ved tysk krigsret. De benådedes senere med tugthusstraffe.
21. Materialet fra A.S. er suppleret med rapporter fra kriminalpolitiet i Bogense.
22. Ovennævnte anonyme beretning i RA.
23. A.S. 30–78.
24. Ehlert samt. og Jespersen samt.
25. A.S. 30–80, 81, 82 og 84 med politimesterens indberetning af 25.8. Hertil Erik Danielsen samt. I en skrivelse fra Generalkommandoen til KM hedder det 21.8. ved middagstid om Bogense: „Demonstrationer, men ingen arbejdsnedlæggelse“ (KM 3183/43).
26. A.S. 30–85 vedr. sabotagen; A.S. 30–84 med politimesterens indberetning; Kripo Odense, situationsberetninger, ref. af 22.8. vedr. begivenhederne i Bogense; hertil JU 1943–2536. Se endvidere Heydebreck 22.8. (13746), hvori det imod de faktiske forhold hedder: „– Strasse geräumt – nicht geschossen“ . . .
27. Ovennævnte politimesterindberetn. af 25.8.
28. Således hævdede Hönnicke, at kravet om et udgangsforbud for de tyske tropper alene havde haft det formål at skaffe fri bane for sabotørerne!
29. Manuel Jørgensen samt.
30. Ovennævnte indberetn. af 25.8.; „Bogense Avis“ 26.8.; Danielsen samt. og Manuel Jørgensen samt.
31. Den 26.8.

32. Ovennævnte indberetn. af 25.8.; „Bogense Avis“ 26.8.; Danielsen samt. og Manuel Jørgensen samt.
33. Georg Rasmussen samt.
34. Original i JU 1943–2299.
35. Forhandlingsprotokol for Bogense byråd; „Bogense Avis“ 26.8.
36. Ovennævnte politimesterindberetn. af 25.8.
37. S.st. med bilag.
38. S.st. Sabotørerne var her aktive. (Ehlert samt.).
39. „Bogense Avis“ 26.8.
40. Ritzaus Bureaus „Hemmelige Informationstjeneste“ til redaktionerne nr. 413 af 24.8. (RA). Henrik Jensen samt.
41. Dette sørgede strejkeudvalget for. (Danielsen samt.).
42. Ovennævnte indberetn. af 25.8. Danielsen samt. og Manuel Jørgensen samt.
43. Forhandlingsprotokol for Arbejdernes Fællesorganisation i Bogense. Se hertil samt. m. formanden, Gunnar Jensen.
44. Ovennævnte forhandlingsprotokol. Hertil „Bogense Avis“ 26.8. og „Fyns Socialdemokrat“ s. d.
45. Rasmussen samt. og Henrik Jensen samt. Sidste vil mene, at Værnemagten gav løfte om ikke at genere befolkningen, såfremt denne ikke provokerede soldaterne. Også Rasmussen mener at kunne erindre, at der blev givet en symbolsk indrømmelse.
46. Ovennævnte forhandlingsprotokol; hertil Manuel Jørgensen samt.
47. Opråbet findes i A.S. 30–93, fremhævelsen er min; i den sædvanlige proklamation hedder det i stedet for „i Bogense–Skovby“ kun „i Danmark“.
48. Efter den 29.8.43 rejste Værnemagten kritik af politiets manglende evne og lyst til at opspore sabotørerne, og man truede politimesteren med afskedigelse og standret (JU 1943–2536). Fremstødet blev imidlertid afpareret af departementscheferne.
49. Jespersen samt.
50. Orpo Odense, læg 22.8., rapport s. d. Se også KM 3183/43, skriv. fra Generalkommandoen 21.8.
51. „Faaborg Avis“ 23.8. Såvel denne som „Faaborg Folketidende“ bringer meget detaljerede og meget positive reportager fra strejkedagen. De har været hovedkilden for den følgende fremstilling.
52. September 1943, nr. 14.
53. I politimaterialet finder vi intet om strejke og uroligheder overhovedet. „Faaborg Avis“ nævner (24.8.), at der ikke var „uroligheder af nogen slags på gaderne“ bortset fra en enkelt rudeknusning.
54. S.st. 23. og 24.8. og „Faaborg Folketidende“ 23.8.; hertil telefonmelding til Sv. Amt 23.8. kl. 15. (Svendborg Amt, 1943–F–22). Om strejkens udbrud iøvrigt se samtale med Wagner, Svend Åge Pedersen, Jens Peter Pedersen og Otto Lundsfryd; hertil brev fra Egon Larsen. Det ser ud til at strejken begyndte efter et samspil mellem tapetfabrikken Fiona og Faaborg Jernstøberi, de to virksomheder er beliggende ved landevejen i byens udkant skråt overfor hinanden. Se endelig brev fra formanden for smedene til D.S.M.F. (Læg, Fåborg 1943), der angiver tidspunktet for strejkens udbrud til kl. 8.30.

55. Rafael karakteriserer i ovennævnte telefonmelding til Sv. Amt mødet som forvirret og uden ledelse; han var selv til stede.
56. „Faaborg Avis“ 24.8.
57. S.st. Mødet på „Klinten“ betegnes af deltagere som et „ballademøde“. Fællestillidsmand på Fiona, Tage Christiansen samt., Pedersen samt. og Lundsfryd samt. Iflg. „Faaborg Socialdemokrat“, der den 24.8. gav et kort og overordentligt velriseret referat af møde-virksomheden, holdt „Horn et timelangt og fortrinligt foredrag. Folk hilste det med hjerteligt bifald, da han sluttede.“ Se også „Nyborg Socialdemokrat“ 23. og 24.8.
58. „Faaborg Folketidende“ 24.8.
59. Strejken nævnes i en fjernskrivermeddelelse fra Odense den 24.8. kl. 10.55, hvori det om gårsdagens begivenheder hedder: „Kl. 17.00 meddeltes det fra Kerteminde, at der er begyndt strejke dog kun i nogle få virksomheder.“ Det oplyses yderligere den 24.8., at der nu atter er ro i byen (A.S. 27–340 A I). Strejken omtales ikke i „Kjerteminde Avis“; tværtimod hedder det her den 27.8., at byen „hidtil har undgået den faretruende bølge, der har væltet sig frem over hele landet, og skal undgå det for fremtiden.“ Endnu den 24. hedder det da også i det radikale pressebureaus meddelelser til redaktionerne (indklæbet i Bergstrøms krigsdagbog i Det kgl. Bibliotek): „Kerteminde er den eneste fynske by, der er helt uberørt af begivenhederne.“ Den vigtigste samtidige kilde udover FS er fru Inge Holm Knudsens dagbogsoptegnelser fra august 1943.
60. Ifølge politiets materiale blev der kun saboteret tre fiskebiler og en stabel fiskekasser i havnen, fjernskrivermedd. (A.S. 29–80).
61. Kripo Kerteminde jnr. 460/43.
62. Orpo Kerteminde, P 280/43.
63. A.S. 29–89.
64. Orpo Kerteminde, P 280/43.
65. Kripo Kerteminde jnr. 482/43.
66. A.S. 29–89.
67. K. Franzen Sinnet samt. og L. Schyum samt. Se iøvrigt mine notater fra undersøgelsen i Kerteminde. (RA).
68. Den 23.8.
69. Den 30.8.
70. I. Holm Knudsen dagbog.
71. A.S. 31–70; se også „Assens Amtsavis“ 20.8.
72. A.S. 31–71; Kripo Assens, jnr. 917 og 918/43 af 19.8. En af de anholdte fortalte, at man var blevet enig om, at „der skulle laves noget „ballade“ i byen i form af rudeknusning m. m., hvilket de havde hørt foregik i Odense i stor stil“.
73. Indtil 24.8. blev der iflg. Kripo Assens knust ruder og øvet hærværk 4 forskellige steder i byen (Jnr. 929–930/43, 944/43, 962/43 og 988/43). Tre drenge på 16 og 17 år tilstod de fleste hærværkshandlinger. De var bevæbnede med trækøller, lavet af en skibstømrelærling på skibsværftet. „Køllerne var tænkt anvendt i tilfælde af, at de skulle antastes på deres togter“. For ødelæggelserne 24.8. og derefter se Kripo Assens, jnr. 947/43, 973–974/43 og 986/43.

74. Kripo Assens, jnr. 925–927/43. Den 27.8. brændte man møllen i Kærum ned (A.S. 29–94).
75. Kripo Assens, jnr. 941–43/43, 971/43 og 967/43.
76. S.st., jnr. 968–969/43. Af aktørerne på Helnæs blev de 6 pågrebet. De var i alderen fra 17 til 23 år; adskillige var tidligere straffet.
77. Den 25.8.
78. Således lovede den tyske skibschef under forhandlingerne den 24. ikke at ville sende patruljer ud, hvilket kunne indicere, at dette havde været tilfældet.
79. Se her og for det følgende samtale med Marius Jensen, Jacob Haarby Hansen og Jens Peter Hansen. Se også Assens politijournal nr. 776/43, rapport af 26.8.
80. Original s.st.
81. A.S. 31–69, fjernskriver af 24.8. kl. 14.55; hertil P. Nissen samt.
82. Marius Jensen samt. og Ewald brev.
83. Viceborgmesterens notater med forhandlingsresultatet findes hos Marius Jensen. Se også Kripo Odense, situationsmeldinger, læg 24.8., tlf. melding kl. 21.
84. Ewald brev. Assens er overhovedet ikke nævnt i v. Heydebrecks kalender.
85. Højskoleforstander Knud Geddes arkiv (RA).
86. Den 25.8.
87. Samtaler med Frode Jensen, Chr. Johansen, Chr. Nielsen, der ikke mener, at der var kontakt, Ib Nørlund, Petra Petersen og Vivike. For Svendborg se „Fynske Årbøger“ 1969 s. 161 f.
88. For oplysninger om partikammeraterne fra Odense se samt. m. brdr. Pedersen og Lundsfryd samt. og telefonnotat fra samt. m. H. Mosbæk Sørensen 19.5.65. Antallet ligger nogenlunde fast, nemlig to, men navnene veksler. Formålet med besøget skulle være at orientere om situationen i Odense. Rent bortset fra det utrolige i en sådan optræden set ud fra et security-synspunkt, stemmer udsagnene dårligt med det, vi fra anden hånd ved om de pågældende. Således vil en af de pågældende, murer Willy Iversen, Odense, aldrig have været i Fåborg på dette tidspunkt – derimod nok til møder efter krigen, (telefonnotat fra samt. marts 1965), mens en af de andre på dette tidspunkt sad i Hørsrød. Det er sandsynligvis tale om en afsmitning fra en anden lignende situation – måske efter krigen – et forhold, vi hyppigt træffer på i interviewene.
89. Poul Christensens beretning s. 7 (RA).
P. C. sad ikke i beslutningernes centrum, og han kan derfor ikke udtale sig med autoritet, hvad angår spørgsmålet om afsendelse af paroler, kurerer o. l., men som „trykkeriets“ hovedkraft under strejken må hans udtalelser, hvad angår afsendelse af „Trods Alt“ til kystbyerne, have betydelig vægt. Beretningens værdi øges ved, at den er opstået spontant og ikke skyldes en samtale suggererende indflydelse. I en indberetning, som Vivike sendte fra Odense under strejken til partiledelsen i København (RA), skriver han den 21.8., at strejken skulle have bredt sig til Assens og Bogense samt Fåborg, men at han endnu ikke havde fået oplysningerne bekræftet. Karakteristisk nok siger Vivike imidlertid intet om, at det skulle være sket på partiets foranledning.